

„Donald Trump sohasem nevet”

Vizsgálódás a nevetés kulturális politikájáról

1. „Valamely viccet akkor fognak fel és fogadnak el – írta Mary Douglas –, amikor szimbolikus mintába rendez egy ugyanabban az időben felbukkanó társadalmi mintát.” (Douglas 2003:125.) Szomorúan illusztrálja ezt a megfigyelést a 2016. évi amerikai elnökválasztás, amelynek minden eleme előbb-utóbb valamilyen kirívóan groteszk formát öltött, és széles körben nevetségessé vált. Donald Trump szóvivője, Sean Spicer a Twitteren véletlenül saját e-mailjének a jelszavát hozta nyilvánosságra, vagyis éppen azt a bűnt követte el sokkal butább és veszélyesebb módon, mint amiért korábban Hillary Clintont támadták. Trump tényeknek el-lentmondó kijelentéseit tanácsadója, Kellyanne Conway egy kerekasztal-beszélgetésen büszkén „alternatív tényeknek” nevezte, ami azonnal a hazugság új szinonimájává és nevetség tárgyává vált világszerte a sajtóban. De még az olyan hírekben is ott munkált az abszurd humor, hogy a kitalált álhíreket gyártó montenegrói kamuhírfarmokat falujuk polgármestere nyilvánosan megdicsérte, amiért jó polgárok módjára lelkiismeretesen befizették az ordas hazugságok reklámbevételeiből származó forgalmi adójukat. A sort folytatni lehetne, hiszen napról napra újabb és újabb nevetségessé melléfogásai bukkannak elő a Trump-kormányban. E sorok írásakor például az új elnöknek az a kijelentése keltett általános derűtséget, hogy „Senki nem tudta, hogy az egészségügy átalakítása ilyen bonyolult.” Ezt azután mondta, hogy az elnökségért folyó kampányban Obama egészségügyi reformja, az úgynevezett Obamacare volt támadásának fő cél-pontja.¹ Amikor pedig azt hisszük, hogy már nem lehet tovább fokozni a helyzet komikumát, valaki szóvá teszi, hogy a történet központi figurája, az USA új elnöke ezt a komédiát a legnagyobb komolysággal játssza el, mert képtelen a nevetésre. Miközben mindenki rajta röhög, ő komolyan nem érti, hogy mi abban a mulatságos, amit mond. Douglas fenti meghatározását követve úgy is fogalmazhatunk, hogy Donald Trump azért vált viccé, mert személyében szimbolikus mintába rendezi elnökségének összes groteszk vonását.
2. A címadó kifejezés – „Donald Trump sohasem nevet” – a *New York Times* 2016. december 13-i interjújának első mondata. A beszélgetést Al Franken demokrata párti szenátorral készítette a liberális lap egyik munkatársa (Mark Leibovich: *Al Franken Faces Donald Trump and the Next Four Years*).² Mint a dátum is mutatja, az interjú a választás után hetekkel készült, akkor, amikor már kész tény volt, hogy Trumpot elnökké választották. A beszélgetés fontosságát számunkra az adja, hogy abban a nevetés kulturális politikája is szóba került. Franken maga sem tudott megnyugtató választ adni a saját maga által feltett kérdésre, hogy miért nem nevet Trump, viszont a nevetés szimbolikus politikai értelmezését a cikkhez fűzött online hozzászólásokban sokan próbálták továbbgondolni. Az Al Franken szenátorral készített interjú ismertetésében a következőkben arra koncentrálok, hogy az elhangzott gondolatok és az azokat kommentáló 640 megjegyzés miként értelmezték az elnök nevetését, miképpen magyarázták, hogy nevet-e vagy sem Trump, és tágabb értelemben, hogy mi a szimbolikus kapcsolat nevetés és politika között?

Az interjú

3. Az interjú alanya Minnesota állam szövetségi demokrata szenátora, Al Franken volt, aki komikusból lett politikussá. Talán ezért is tűnt fel számára, hogy Trump sohasem nevet, csak legfeljebb vigyorog. Mint az interjút készítő Mark Leibovich megjegyezte, Franken nem ágyazta be megfigyelését semmilyen általánosabb összefüggésbe a nevetés politikai jelentéséről. Csupán azt tette hozzá: „Én viszont rengeteget nevetek.” Ismerve Franken életútját, aligha meglepő, hogy szereti a humort és a nevetést, hiszen évtizedekig a *Saturday Night Live* című kabaréműsornak volt az egyik állandó szereplője. 1995-ben ugyan otthagya a televíziót, de azután is az

amerikai média egyik jól ismert figurája maradt. Sokáig egy liberális talk-show-t vezetett a rádióban, valamint szórakoztató filmforgatókönyveket írt, de humoristaként is sokat szerepelt. Politikai szatíráiban pedig az amerikai konzervatívokat gúnyolta ki, amely darabok azután könyv alakban vagy filmen futottak be elég hangos sikert (például *Rush Limbaugh Is a Big Fat Idiot and Other Observations; Why not Me; stb.*).³

4. Az igazi fordulópontot azonban az jelentette a politikailag elkötelezett humorista életében, amikor 2009-ben felkérték, hogy induljon a tragikus balesetben elhunyt demokrata minnesotai szenátor, Paul Wellstone székéért. Bár minimális többséggel, de megnyerte a választást, és ezzel elkezdődött humoristából politikussá való átváltozása, aminek a sikerét az mutatja, hogy 2014-ben már nagy fölényrel választották másodjára újra. Pályája azért is érdekes, mert első kézből szerzett tapasztalatain keresztül tud beszélni két világ, politika és humor, hatalom és nevetés viszonyáról. Erre a különbségre már rögtön szenatori pályafutása elején felhívta a figyelmét Mitch McConnell, a szenátus rivális republikánus többségének vezetője, amikor Franken akaratlanul is grimaszokkal kísérté McConnell egyik beszédét. „Ez nem a *Saturday Night Live*, Al” – oktatta ki Frankent leereszkedően az előadás után. A grimaszolásért Franken annak rendje és módja szerint a szenátus szabályainak megfelelően levélben kért bocsánatot. Így kezdte el megtanulni, hogy a politikai életben komolyan kell viselkedni, és hogy nem reagálhat humorosan a körötte zajló eseményekre úgy, ahogyan korábban tette.
5. A politika „komoly beszéde” ugyanis megerősítő diskurzus, amely a bizonytalanságokkal, különbözőségekkel teli világot homogénnek és stabilnak tételezi, a humorban viszont a felszínre bukkan mindaz az észszerűtlen, kaotikus, felháborító komponens, amely a politikai rend egyetemes felszíne alatt tenyészik. A fennálló hatalom egyik legfontosabb törekvése egy olyan állandó osztályozó- és szabályozótevékenység folytatása, amely a homogenitás és a rend fenntartása érdekében szankcionálja a határátlépéseket a „komolynak” és a „komolytalannak” tekintett szférák között (Foucault 1980). Ebben az értelemben beszélt az interjúban Franken a politika „komollyá tévő/humortalánító” tevékenységéről, majd így foglalta össze a két szféra közötti lehetséges konfliktusoknak és azok következményeinek viszonyát: „A komédiától eltérően a politika hagyományosan éles vonalat húz aközött, ami megengedett, aközött amiért bocsánatot kell kérni, és végül aközött, ami a politikusi pálya végét jelenti.” Esete azt bizonyította, hogy bár a határ nagyon éles a két világ között, szerencséjére az elkövetett enyhe határsértésért elegendő volt bocsánatot kérni, és nem kellett búcsút mondania a politikusi pályának.
6. Nem mintha nem rándultak volna korábban is át a politikusok a humor területére, vagy a humoristák ne nevettek volna politikusokon. Az előbbire jó példa volt, amikor Obama elnök 2011-ben azon tréfálkozott az évente egyszer megrendezett karnevalisztikus fehér házbeli sajtófogadáson, hogy miként nevezné át Trump a Fehér Házat, ha elnökké választanák. „Trump Fehér Ház Hotel, Kaszinó és Golfpálya lenne belőle!” – mondta nevetve Obama, utalva arra, hogy a nagyzási hóbortban szenvedő Trump mennyire szereti a saját nevét ráragasztani mindenre, amivel kapcsolatba kerül.⁴
7. Másfelől a humoristák sokat nevettek a politikuson Amerikában is. Amikor 2008-ban Sarah Palin alelnökjelöltnek indult, és a sajtó zengett bombasztikus kijelentéseitől, egy humorista jóízűen megjegyezte: „Mi magunk sem írhattunk volna ezeknél nevetségesebbet.” Egyébként Trump korai megnyilvánulásai után is virágzott a humor, amint azt Obama ironizálása is mutatta. Mulatságosnak tűnt még elképzelni is Trumpot mint elnököt, az örökös hencegésével és minden képzeletet felülmúló hiúságával. A WTC-tornyokat elpusztító 2001-es New York-i terroristamerénylet után Trump például önelégülten jelentette ki, hogy addig a Trump Tower a második legmagasabb épület volt Manhattanben, de a katasztrófa után az ő épülete lett a legmagasabb.⁵ Ez a tragikomikus dicsekvés már önmagában olyan abszurd vicc volt, amihez a humoristáknak semmit sem kellett hozzáadni. A Comedy Central tévésatorna akkor legnézettebb műsorában, a Jon Stewart Show-ban a műsorvezető 2015 tavaszán hálás köszönetet is mondott Trumpnak, amiért a celeb politikushoz nem illő, nevetséges viselkedésével bőséges anyagot szállított a show-nak, és ezzel nagyban megkönnyítette a humoristák fáradságos munkáját.

8. A humoros diskurzus célja, a képtelenség teremtése ugyanis ugyanolyan szigorú és komplikált munka, mint a komoly diskurzusban a valószínűség, a koherencia teremtése. A humor az álomhoz hasonló, amit nem lehet közvetlenül lefordítani a komolyság nyelvére anélkül, hogy el ne pusztítanánk a lényegét, amit feltárt (Horlacher 2009). Egyrészt a bennük megjelenő kognitív kétértelműség, másrészt az érzelmi áthangolódás teszi a humort különlegessé, ami megengedi, hogy örömszerzés céljából a normalitást átmenetileg háttérbe szorítsuk (Stott 2005). A humorban elfogadjuk a lehetetlent mint teoretikus lehetőséget, mint a vicc szükséges velejáróját. A vicc ezután egy külön szimbolikus térben, a mindennapi komoly diskurzuson kívül működik, és saját elváráshorizontot teremt, amelyben már a vidám képtelenségek is helyet kaphatnak.
9. Trump megjelenése előtt, sőt még egy darabig a politikai mezőben való feltűnése után is világosan látszottak a választóvonalak a komédia és a politika, a képtelenség és a valószínűség között, ami nemcsak a politikában, de a médiában is szigorúan elkülönítette a nevetés és a komolyság szemiotikai világát. Egy példát említve: a televíziós szórakoztatásban a humoros programok zászlóshajója, az NBC csatorna szombat esti *Saturday Night Live* című műsora már a nevében is utalt arra, hogy a szombat estéről van szó, amely a hétvége, a kikapcsolódás, a nevetés ideje. Továbbá a network televíziózás korában minden műsornak a közép rétegek legszélesebb tömegéhez kellett szólania, azaz olyan normák alapján és olyan hangon kellett beszélnie, amelyet a társadalom valamennyi tagja respektál. Más szóval a *Saturday Night Live* a televíziózás network korának olyan mainstream humoros műsora volt, amely a hagyományosan elfogadott kereten belül foglalkozott politikával és politikusokkal.
10. De ezután jött Trump, és teljesen összekuszált minden korábbi világos vonalat, így a politika hagyományos választóvonalait is. Ami a *Saturday Night Live*-ban még viccnek tűnt az olvasók és nézők számára akár csak 2015-ben is, az Donald Trump 2016-os elnökké jelölése után politikailag kezdett komollyá válni. De Trump nemcsak a politika és a humor határát vágta át, hanem a politika és a szórakoztatás közötti általánosabb társadalmi konvenciókat is, amikor például bejelentette, hogy megválasztása esetén is meg kívánja majd tartani a *Celebrity Apprentice* című valóságshow gyártását, azaz összeolvasztotta a valóságtévét és az USA elnökének világát. (Ígéretét meg is tartotta. Mi több, az egyik első hivatalos elnöki rendezvényén, amelyet a szolgálatban elesettek emlékére rendeztek, arról kezdett hosszan beszélni az ott lévők legnagyobb megrökönyödésére, hogy ő maga jobban vezette a *Celebrity Apprentice* show-t, mint utóda, Arnold Schwarzenegger. Jellemző az elnök állandó nevetségessé válására, hogy Schwarzenegger azt válaszolta neki a Twitteren, hogy „Donald, cseréljünk foglalkozást”. Schwarzenegger arra utalt, hogy mint korábbi kaliforniai kormányzónak neki nagyobb gyakorlata van a politikában, mint az elnöknek, Trumpnak pedig inkább a show-bizniszben lenne a helye.⁶
11. Ahogyan a hírek képviselte komolyság és a humor világának összeolvadása a tabloidizáció általánosabb trendjének része volt, ugyanúgy függött össze a szórakozás és a politika közötti határvonal elmosódása az úgynevezett celebjelenséggel. Trump nevével évtizedek óta tele volt a sajtó, a botrányairól és különködéséről ismert milliárdos nevét régóta mindenki ismerte, az utolsó tíz évben pedig a különböző valóságshow-k producereként és irányítójaként a televízió jóvoltából „beköltözött minden lakásba”. Ismertségénél fogva ezért már politikai szereplővé lépett elő pusztán azzal, amikor először bejelentette elnöki ambícióit 2015-ben, azaz akkor, amikor még saját pártja, a Republikánus Párt sem volt biztos benne, hogy elfogadja-e az indulását az elnökválasztáson.
12. „Egy dolgot megtanultam – mondta Franken szenátor, a volt humorista a *New York Times* vele készített interjúja során –: azt, hogy a celebség legyőzi az ideológiát.” Mi több, 1999-ben éppen arról írt egy szatirikus regényt *Why not Me?* címmel, hogy miképpen választanak meg amerikai elnöknek egy korrupt celebet, akinek fogalma sincs a politikáról. A könyv története szerint az elnökségért kampányoló celeb politikai program híján azt a népszerű ígéretet ötlötte ki, hogy megválasztása esetén eltörli a pénzkidó automaták, az ATM-ek díjait. A populista ígéret ezután – igaz, hogy a történet szerint csak rövid időre – a Fehér Házba röpítette a celebet.

13. Önmagában persze nemcsak a média által generált széles körű ismertségen alapuló celebség volt az, ami annyira sajátossá tette Trump helyzetét. Számtalan példa volt az amerikai politikában arra, hogy valamilyen celeb politikussá vált. Nemcsak a humorista Frankenhez hasonló médiaszemélyiségek, de sportolók, énekesek, színészek tucatjainak nevét is felsorolhatnánk. A leghíresebb közülük kétségtelenül Ronald Reagan, a korábbi színész volt. A különbség az, hogy ezek a celebek később átváltak politikussá, Reagan például kaliforniai kormányzó lett, mielőtt az elnökségért indult volna, azaz követte a demokratikus politikai rendszer íratlan szabályait, ahogyan Franken is. Még a *Why not Me?* fentebb mesélt történetében is csúfos kudarc lett annak a celebnek a vége, aki nem tudott megváltozni és megfelelni a politika elvárásainak. Trump esetében azonban nem a politikai rendszer idomította magához a celebet, hanem a celeb alakította show műsorrá a politikát. Ez az erős pozíció tette lehetővé, hogy Trump ne a Republikánus Párt hagyományos konzervatív ideológiáját képviselje, hanem az ismertségen alapuló saját celebtátusát nacionalista felhanggal bíró populista ideológiára váltsa át, és ezzel aláássa az amerikai politikai intézményrendszer globalista és demokratikus kereteit. A kamu hírek alapuló, gyűlölködő és kirekesztő ideológiát, amely korábban elfogadhatatlan volt a politikai spektrum mindkét oldala számára, most Trump a politikai diskurzus fősodrába emelte. (Az elnökválasztás egyik komikus epizódja volt, amikor egy észak-karolinai kisvállalkozó fegyverét magához véve azzal utazott Washingtonba, hogy személyesen „vizsgálja ki”, hogy a Comet Ping Pong pizzéria pincéjében valóban „Hillary Clinton tart-e fogva és használ szexuális rabszolgának kiskorú gyerekeket”, amint azt a Facebookon és más kamuhíroldalokon látta. Az egész ország a rászédett „Trumpsteren” nevetett, hiszen a szóban forgó pizzériának még pincéje sem volt.)⁷
14. A kialakult új politikai helyzet szorosan összefüggött egy új szó, a *post-truth* karrierjével. Az *Oxford Dictionary* a 2016-os év leggyakrabban használt új szavának választotta a *post-truth* kifejezést, az indoklás szerint azért, mert 2015-höz képest 2000 százalékkal gyakrabban fordult elő az angol nyelvben.⁸ A *post-truth* kifejezés a Brexit sikere és Trump jelölése után indult hódítóúttjára, de már Trump győzelme előtt az év leggyakrabban emlegetett új szavának számított. A *post-truth* arra utal, hogy az érzelmek és az egyéni hiedelmek erősebben befolyásolják a közvéleményt, mint a tények. A *post-* előtag nem az „után” jelölésére szolgál, inkább arra, hogy az igazság irreleváns. Ilyen volt Trumpnak az állítása, hogy állítólag a 2001-es World Trade Center-katasztrófa után New Jerseyben sok ezer muszlimot látott, akik éljeneztek a tornyok elleni barbár támadást. Vagy az új elnöknek az a hangos, ám minden bizonyítékot nélkülöző vádaskodása, miszerint „biztos forrásból tudja”, hogy a demokraták több millió szavazatot csaltak el az elnökválasztáson. Ezeket a képtelen állításokat csak azért kell elfogadni másoknak, mert ő maga elhiszi. Nem csoda, hogy még saját pártján belül is állandóan értetlenkedést, megbotránkozást okoz velük. „Mindnyájan tudjuk, hogy valamennyi politikus hazudik, de Donald Trump ezen belül is egy önálló kategóriát képvisel” – idézett a *Washington Post* egy konzervatív kritikust.⁹
15. Franken az interjúban maga is érintette a *post-truth* problémáját. „Nagyon ironikus – mondta –, hogy én abból éltem, hogy könyveket írtam olyan emberekről, akik hazudtak. És most az emberek már nem is mondják azt, hogy ez képtelenség, ezt nem lehet elhinni. Ma már egyszerűen ez nem számít.” Franken itt arra utalt, hogy a humoristák hagyományosan a valóságnak valamilyen létező elemét nagyítják fel és torzítják el, és ezen keresztül mutatják be a szóban forgó dolog nevetségességét. „De mi van, ha senki nem veszi észre a különbséget a valóság és a képzelődés között, és ezért sokkal kevésbé törődnek a részletek abszurdításával? Mi a haszna a szatírának, a kinevetésnek, ha a nevetség tárgya még figyelemre sem méltatja?”
16. Az interjúban a volt humoristából lett politikus elmesélte, hogy 2016-ban egy demokrata párti nagygyűlésen maga is elővette régi komikusénjét, amikor – saját szavai szerint – „pszichoanalizálta Trumpot”. Önironikusan úgy mutatta be magát, mint aki a „jobboldali megalomániások világhírű szakértője”, aki ráadásul a csalások miatt hírhedtté vált „Trump Egyetemről” szerzte doktorátusát a megalománia tanszéken”. Franken azáltal, hogy a humor keretein belül mesélte újra a hírekből jól ismert Trump-botrányokat, a nevetés segítségével kívánta megtisztítani és a

civil társadalom számára ismét relevánssá és hitelessé tenni az elnökválasztást. Ráadásul paródiáját pár nappal azelőtt adta elő, hogy a republikánusok Trumpot választották volna elnökjelöltjüknek. Ahogyan azonban más, a Franken és mások által is széles körben tematizált pszichológiai alkalmatlanságon való nevetés sem állította meg Trumpot, mert a republikánus kongresszus őt választotta elnökjelöltnek. A széles körű ismertségen alapuló celebség ezúttal is győzött a realitás, a mítosz a racionalitás fölött. A celebség szakrális kulturális tőkéje közvetlenül konvertálódott politikai tőkévé.

17. 2016 decemberének közepén – a *New York Times* Frankennel készített interjújának megjelenése idején – még senki nem tudta, mit hoz Trump elnöksége. Mindenki csak találgatott, ahogyan az katasztrófák után szokásos. Maga Franken is bizonytalan volt. Nem tudta, mit csináljon. A humorát állítsa-e hadrendbe Trump ellen, és a távolságot teremtő komikummal segítse a választás okozta trauma feldolgozását, vagy inkább a politikai konfrontáció útját válassza? „Vajon mennyi idő alatt alakít ki a kultúra egy új szenzibilitást, legyen az komikus vagy politikai?” – kérdezte töprengve az interjúban.

Online fórum a politikáról és a nevetésről

18. Az eddigiekben az interjú szövegének és szűkebb-tágabb politikai kontextusának bemutatására törekedtem. A következőkben a 640-ből azokat a hozzászólásokat mutatom be, amelyeket az olvasók leginkább egymás figyelmébe „ajánlottak”. Végül azokat a kommenteket tárgyalom, amelyeket talán kevésbé lájkoltak a cikk olvasói, de Trump mulatságos közéleti bukfcenei és hiányzó nevetésének megértése miatt mégis figyelmet érdemelnek. Az egyes hozzászólások súlyának – és nem fontosságának – érzékeltetésére a lájkolások számát használtam, amelyeken keresztül az olvasók kifejezték tetszésüket, és mások számára is elolvasásra ajánlották azokat.

19. Természetes, hogy a *New York Times* liberális politikai napilapjellege miatt, valamint az elnökválasztás témája és az olvasótábor érdeklődése alapján azok a hozzászólások kapták a legtöbb ajánlást, amelyek a cikk politikai üzenetére reagáltak. Vagy Franken személyét és munkáját dicsérték, vagy Trump egyéniségét kritizálták.

20. Érdemes idemásolni a legtöbbet lájkolt kommentet, amely jól érzékelteti a diskurzus politikai jellegét, azt hogy a hozzászóló mennyire a „komolyság” normatív nyelvét használta: „Gondolatgazdag cikk és interjú. Mindig élveztem Al komikusi munkáját, és bizonyos értelemben nem értettem, miért váltott politikusi pályára, bár a *Why not Me?* teljesen elfogadható válasz. Azt hiszem, jó munkát végzett Minnesotáért és az országért, amióta hivatalban van. A jogon kívül egy másik fajta perspektíva kétségtelenül szükséges és értékes a legtöbb esetben. A szatíra és irónia iránti érzékenységet időnként hiányoltuk, de mint kiderült, ez nagyon gyorsan ellene fordult. Olyan világban élünk, ahol morzsák vannak kontextusok nélkül. Köszönet azért, hogy tisztelettel és becsülettel végzi a szolgálatot. Tartsa meg a hitét!”¹⁰

21. A legtöbbet lájkolt hozzászólásból – 476 volt a lájkok száma – egyértelműen látszik, hogy a nevetés hiányáról folyó online vita alapvetően politikai tematikájú volt. Frankent sem annyira komikusnak, hanem inkább politikusnak látták az olvasók, és azt remélték, hogy ő is egyike lesz, akiknek sikerül majd megfékezniük Trump elnöki ámokfutását. Ezt hangsúlyozta egyik választója is Minnesotából: „Al Franken talán komikus volt, de politikusként sokkal komolyabban szolgálja a választóit, mint a legtöbb képviselő”.¹¹ (A megjegyzést tizenegyen lájkolták.) Ha egyáltalán szóba került a politikai humor kérdése, leggyakrabban akkor is csak a humor lehetőségét említették, mint azt az egyik nagyon magasan lájkolt hozzászólásban olvashattuk: „Ez egy csodálatos cikk volt, bár engem nagyon szomorúvá tett. Amikor még egy olyan elkötelezett komikus, mint amilyen Franken sem tud politikai humort csinálni ezekben a napokban, akkor láthatjuk csak, hogy milyen nagy bajban vagyunk.”¹² (A kommentet feltűnően sokan, 221-en lájkolták.)

22.

Néhány hozzászóló még egyáltalán azt is méltatlannak tartotta, hogy olyan „komolytalan” témával foglalkozzanak egy politikai napilapban, mint amilyen a nevetés. Volt, aki szerint inkább az „Onion című vicclapba lenne való”,¹³ bár ezt csak hárman lájkolták, jelezve, hogy a humor politikai potenciállal is bír. Egy másik hozzászóló a nevetés tematizálásában egyenesen a politikai értékrendszer elsilányosodását látta: „Az egész cikk frappánsan mutatja, mivé vált a társadalmunk. »Komoly« beszélgetés egy tv-komikusból lett szenátorral arról, hogy mit gondol egy valóságstévésztréből lett elnökről.”¹⁴ Ezt a megjegyzést sem lájkolták sokan, mindössze három hozzászóló gondolta lealacsonyításnak a humor tematizálását.

23.

A vitatkozóknak ez a csoportja a humort „nem komoly” dolognak címkézte, és a triviálissal, a jelentéktelennel azonosította. Nemcsak a nevetést nem tartották sokan politikai elemzéshez méltónak, de néhányan még azt is tagadták, hogy a nevetés hiányából bármiféle komoly következtetést levonhatnánk. Bár az interjúban központi helyet foglalt el a Trump nevetésének hiánya és politikai alkalmatlansága közötti kapcsolat, többen vitatták ennek az összefüggésnek a létezését. Azzal érveltek, hogy nem minden elnök tudott nevetni, mások pedig Hillary Clinton „erőltetett, hamis nevetését” sem tartották igazi nevetésnek.¹⁵ A komment tizenhat lájkolójának száma is azt mutatta, hogy kisebbségben voltak azok, akik a humort irrelevánsnak tartották a politika szempontjából.

24.

Csak bűvópataként lapult meg a kommentárokból egy olyan kulturális diskurzus, amely Trump és a nevetés viszonyát komolyan vette. Számukra a nevetés hiánya nem önmagában volt érdekes a cikkben, hanem valami nagyobb szimbólumrendszerbe illeszkedett, és egy általánosabb, fenyegetőbb összefüggésre utalt. Ahogy Leibovich fogalmazott a Frankennel készített interjúban: „Ez túlságosan is zsigeri ahhoz, hogy humornak nevezzük, mintha valami teljesen más felé indulnánk el.”¹⁶

25.

A nevetés hiányáról szóló kulturális diskurzus alárendelt szerepe azért is érthetetlen, mert nemcsak Franken, hanem egy viszonylag sokak által lájkolt hozzászóló is egészen pontosan megértette, hogy miről van itt szó. „Egy ember, aki nem nevet? Ez sohasem jó, és azt hiszem, hogy sajnos ez Trump meghatározó tulajdonsága. Köszönet azért, hogy erre felhívta a figyelmet, szenátor!”¹⁷ Ez a komment, amelyet hatvanhatan lájkoltak, világosan utalt valamiféle kapcsolatra a humor és a politika között.

26.

Egy másik kommentátor frappánsan azt is kifejtette, hogy miként kell érteni az „egy ember, aki nem nevet” közismert mondást: „Soha ne bízz olyan emberben, akinek nincs humora! A nevetésre való képesség – az életem, önmagán – az emberi létezés lényegi részének tűnik számomra.”¹⁸ Érdekes módon mindössze két lájkoló csatlakozott ehhez a megállapításhoz, valószínűleg azért, mert mindenki számára annyira magától értetődő volt, hogy fölöslegesnek tartották trivialisitása miatt még külön hangsúlyozni is az igazságát. A „Soha ne bízz...” mindennapi népi bölcsessége azért játszott fontos szerepet a vitában, mert ez volt az a magától értetődő szimbolikus kapocs politika és nevetés között, amelyre a hozzászólók támaszkodhattak. Ez tette sokak számára elfogadhatóvá, hogy a nevetés nemcsak olcsó mulatság, hanem komoly politikai, társadalmi és pszichológiai jelentősége is van.

27.

Értelemszerűen a többi, nevetni tudó elnökkel való összehasonlítás is előfordult. „Trumpnak nincs humorérzéke. Obamának rendkívüli humorérzéke volt, és Bush, Clinton és Reagan is nevetett. A gazdag humorérzék az intelligencia és bizonyos szerénység jele. Annak, hogy nem veszi magát túl komolyan. Azt hiszem, ez mind hiányzik Donaldból, és ez számomra nagyon ijesztő.”¹⁹ Ezt a megjegyzést, amelynek a ténytudásához nem férhetett kétség, senki nem lájkolta. Valószínűleg ismét csak azért, mert annyira mindennapi igazságot fejezett ki. A narcisztikus alkatnak és a nevetés hiányának kapcsolatát más fontos intellektuális és érzelmi adottságokkal különféle megfogalmazásban többen is felvetették. „Az önmagán való nevetés képessége általában a bölcsesség bizonyítékának számít, és annak, hogy valaki a dolgokat több mint egyféle nézőpontból képes látni. Trump extrém narcizmusa még a politikusok között is szokatlan.

Még Vlagyimir Putyin is többet nevet, mint Trump.”²⁰ Mindössze hárman lájkolták ezt a megjegyzést is, ami arra utalt, hogy a nevetés és a politika közötti kapcsolat magyarázatában nem az önmagán való nevetni tudás volt az olvasók számára legfontosabb.

28.

A nevetés a társadalmi interakció nyelven és gesztusokon túli szimbolikus aktusa. A kommentekben gyakran visszatérő „narcisztikus” kifejezés arra a hiányosságra utal, hogy Trump a másokkal történő interakciói során nem anticipálja és nem interiorizálja partnerei szerepét, és ebben a nevetésnek sem szán szerepet. Kizárólag a saját jól-rosszul felfogott szempontjait követi, miközben negligálja másokét. Pedig a nevetés felhívna a figyelmet az egysíkú magyarázatok elégtelenségére azzal, hogy sokféle nézőpont működését teszi láthatóvá. A humor kulturális munkája éppen abban áll, hogy két korábban egymással nem érintkező interpretatív magyarázatot ütköztet egymással. Ezt a folyamatot nevezi Koestler a humor kreativitásának, „biszociációnak”, amelynek eredményeképpen új belátásokkal leszünk gazdagabbak (Koestler 1964).

29.

Azt, hogy Trumpnál a biszociáció okozta váratlan felismerés és az azt követő felszabadító nevetés látnivalóan nem működik, többen is személyes hiányosságával, alacsony intelligenciaszinttel, érzelemszegénységgel, lelki sérüléssel magyarázták. „Azt hiszem, az a baj Trumpgal, hogy nyilatkozatai ellenére nem nagyon okos. Buta embereknek nincs humorérzékük, különösen, ha a humor rájuk vonatkozik.”²¹ Nem sokan, de nem is kevesen, összesen tízen lájkolták a megjegyzést. Mások a nevetés hiányában nem annyira az okosság, mint az érzelmek hiányát látták. „Nemcsak nem nevet [...], de nincs nyoma annak sem, hogy DT-nak lenne valamilyen kedvenc állata, kutyája, macskája, madara, vagy valaha is lett volna ilyen. Lélektelennek tűnik, és képtelennek emberi és empatikus kapcsolatra akár emberrel, akár állattal.”²² (A lájkolók száma: nyolc.) „A kampány alatt vettem észre, hogy Trump szinte sohasem nevet vagy mosolyog. Teljesen boldogtalan embernek látszik.”²³ (A lájkolók száma: 18.)

30.

Míg a butaság, az érzelmek hiánya és a boldogtalanság viszonylag alacsony lájkolást kaptak a nevetés hiányának magyarázatában, a legtöbb ajánlást messze az a hozzászólás kapta, amely szerint Trump szociopata. Ez a magyarázat népszerűbb volt, mint az összes többi együttvéve. „Néhány éve dolgoztam egy illetővel, aki soha nem nevetett. Lassan tudatossá vált bennem a furcsa és erőszakos magatartás alapján, hogy ez a személy szociopata. Rájöttem, hogy ennek az embernek nem lehet viccet mesélni, mert egyszerűen nincs semmiféle humorérzéke. Így most azon töprengök, hogy vajon nem egy szociopátát választottunk-e meg elnöknek?”²⁴ A 217 lájkoló nagy száma arra enged következtetni, hogy nem az elnök egyéni pszichológiai sajátosságai, hanem személyiségének pszichopatológiája és társadalmi veszélyessége volt az, ami leginkább kétségeket ébresztett iránta.

31.

Az eddigi véleményekkel szemben a Trump nevetéséről szóló másik típusú megközelítésekben a résztvevők nem tagadták, hogy Trump csinál valami nevetésfélét, de ezt valami másnak, „beteges dolognak”, „vigyorgásnak”, „méregnek” írták le. Az interjú során Franken maga is utalt Trump sajátos humorára. „Sokfajta irónia van ebben a választásban. Van mulatságos irónia, mint amelyet a *The Onion* című vicclapban lehet olvasni, és van, amely kegyetlen és ijesztő. Trump iróniája az utóbbi típusba tartozik.”²⁵

32.

Ezt a szálát vitte tovább az a kommentár, amely szerint „Nemcsak nem nevet Trump, de a legtöbb képen rosszindulatú, fenyegető arckifejezése van.”²⁶ Itt a lájkolók száma csak három volt, de többen említették rosszízű gúnyolódását más elnökjelöltekről, mint amilyenek a „hazug Ted Cruz”, a „csaló Hillary”, „a kis Rubio” és mások voltak. Az alábbiakban ezekből a kommentárokból sorolok fel néhányat, mielőtt igyekeznék magam is megválaszolni a cikkben feltett kérdést: Miért nem tud feloldódva nevetni Trump?

33.

A felsorolt kommentek lájkolói viszonylag kevesen voltak, de pusztán jelenlétük is azért érdemel említést, mert Trump humorának az agresszív jellegére utaltak. „Ez a fickó más emberek kigúnyolásán keresztül lett elnök.”²⁷ (A lájkolók száma: kettő.) „Nemcsak magára koncentrál, de arra is törekszik, hogy mindenki másnak kárára legyen. Nem úgy hangzik ez, mint Caligula?”²⁸ (A lájkolók száma: három.) „Trump nemcsak nem nevet, de mosolyogni is ritkán szokott. Azt

hiszem, túlságosan is el van foglalva azzal, hogyan álljon bosszút valakin, bárkin. Ez egy örült!”²⁹ (A lájkolók száma: nulla.) „Ha valami kritika éri, a kritikusa személyét támadja.”³⁰ (A lájkolók száma: öt.)

34.

A felsorolásból kitűnik, hogy az olvasók szerint Trump a *new truth* állításokkal tarkított populista ideológiáját személyeskedéssel és fenyegetésekkel akarja másokra kényszeríteni, és a gúnyolódás számára ennek eszköze. „Viccelődéseiben” kizárólagos szerepet kap az agresszió, amelynek a humorban alá kellene rendelődnie a nevetségességnek, de nála ez nem történik meg. Trump humora ugyanis homlokegyenest eltér attól, ahogyan a nevetés kognitívan és emocionálisan működik. A komikum hatására ugyanis először felfüggesztjük a fennálló valóságba vetett korábbi hitünket, valamint az azt kísérő negatív és pozitív érzelmeinket is. „Aztán amikor kitör belőlünk a nevetés – írja Heller Ágnes –, azon is nevetünk, amit szeretünk és azon is, amit gyűlölünk, tulajdon szeretetünket és gyűlöletünket nevetjük ki... Amíg az ember szívből nevet, nem érez gyűlöletet, szeretetet vagy szánalmat.” (Heller 2007:413.) A nevetés elengedhetetlen velejárója a felszabadultság, a kreativitás és az öröm, amely semmiféle ideológiai háttért nem respektál. A humornak játéknak kell maradni, és ha több akar lenni ennél, akkor elveszti humorjellegét, és valami mássá alakul át: sértéssé, propagandává, ideológiai harccá. „Ez lehet az egyik oka – írja a humor szociológiájával foglalkozó Zijderfeld –, hogy a politikai és vallási fanatikusok általában miért nem rendelkeznek humorérzékkel. A humor és a nevetés talán az egyetlen luxus, amit nem engedhetnek meg maguknak.” (Zijderfeld 1983:9, 10.)

Ki nevet a végén?

35.

Ha Trumpot a nevetés hiánya leplezi le legjobban, akkor érthető, hogy a civil társadalomnak miért lehet hasznos eszköze a humor. Valamennyi kritika közül a nevetés hívja fel leghatásosabban a figyelmet bármilyen politikai ideológia egysíkúságára és hiányosságára. A humor teszi lehetővé, hogy nevetségesnek tartsunk valakit akkor is, ha ő maga képtelen ellazultan nevetni. A helyzet pikantériája ugyanis éppen az, hogy amennyire szeret Trump másokon epésen gúnyolódni, annyira nem bírja, ha rajta nevetnek. Elnökké választása után nagyon hamar a *Saturday Night Live* komikus színészeit kezdte támadni a Twitteren, mert szerinte az őt alakító komikus „bambának” és „féleszűnek” mutatja őt ahelyett, hogy „a valóságnak megfelelően” ábrázolná.³¹ Pedig a *Saturday Night Live* komikus-forgatókönyve a műsor tradícióinak megfelelően mértéktartóan „középen maradt” az elnök parodizálásában. Mint a többi korábbi elnököt, Trumpot is hétköznapi emberként igyekezett bemutatni: nem hősnek, de nem is szörnyetegnek. Az elnököt utánzó színész, Alec Baldwin a méltatlan vádaskodásra csak annyit tudott válaszolni erre a sajtónak, hogy „Trump az első modern elnök, akinek nincs vastag bőre”. Kevésbé diplomatikusan úgy is fogalmazhatott volna, hogy az elnök azért nem bírja a kritikát, mert narcisztikus önképe alapján maga is elhiszi önnön henccegéseit saját maga kiválóságáról, és ezért képtelen magára ismerni a humor groteszk tükrében.

36.

A Franken-interjúról szóló online diskurzus alapvetően a trumpizmusról szóló komoly, kritikai eszmecsere helye volt. A nevetés és a politika kapcsolatával foglalkozó kulturális jellegű kommentárok érthetően csak kisebb számban, a hozzászólások mintegy egyharmadában fordultak elő. Aligha véletlen azonban, hogy sokan – harmincan – lájkolták azt a hozzászólást, amely a politikai és a kulturális diskurzus közötti belső kapcsolatra mutatott rá: „Köszönet a cikkért. Sokat ér, ha van humorérzékünk ilyen sötét időkben”.³²

JEGYZETEK

- 1 <https://www.nytimes.com/2017/02/27/us/politics/trump-concedes-health-law-overhaul-is-unbelievably-complex.html?hp&action=click&pgtype=Homepage&clickSource=story-heading&module=a-lede-package-region@ion=top-news&WT.nav=top-news>.
- 2 <https://www.nytimes.com/2016/12/13/magazine/al-franken-faces-donald-trump-and-the-next-four-years.html>.
- 3 https://en.wikipedia.org/wiki/Al_Franken.
- 4 <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/barackobama/8486614/Barack-Obama-takes-revenge-on-Donald-Trump-in-White-House-speech.html>.
- 5 <http://www.snopes.com/trump-bragged-tallest-building/>.
- 6 <https://www.nytimes.com/2017/02/02/business/media/trump-arnold-schwarzenegger-apprentice.html>.
- 7 https://www.washingtonpost.com/news/local/wp/2016/12/04/d-c-police-respond-to-report-of-a-man-with-a-gun-at-comet-ping-pong-restaurant/?utm_term=.00f4adad72ad.
- 8 https://www.washingtonpost.com/news/the-fix/wp/2016/11/16/post-truth-named-2016-word-of-the-year-by-oxford-dictionaries/?utm_term=.14c9419ff26e.
- 9 https://www.washingtonpost.com/blogs/right-turn/wp/2016/09/26/how-can-trump-supporters-trust-he-is-on-their-side/?tid=ai&utm_term=.010ebb8eac5.
- 10 Doktorij is a trusted commenter Eastern Tn, 2016. december 13.
- 11 Ken, Staten Island, 2016. december 14.
- 12 Christine McM is a trusted commenter, Massachusetts, 2016. december 13.
- 13 Edi, Chicago, 2016. december 14.
- 14 Bill, Arizona, 2016. december 18.
- 15 Ron, Locust Valley, NY, 2016. december 13.
- 16 <https://www.nytimes.com/2016/12/13/magazine/al-franken-faces-donald-trump-and-the-next-four-years.html>.
- 17 John Sieger, Milwaukee, 2016. december 14.
- 18 VerdureVision, Seattle, WA, 2016. december 18.
- 19 Chill528, El Sobrante, CA, 2016. december 14.
- 20 Susan, California, 2016. december 14.
- 21 GSS, Bluffton, SC, 2016. december 18.
- 22 Johnny Briggs, Milwaukee, 2016. december 14.
- 23 CS, Orange County, CA, 2016. december 17.
- 24 Larry Esser, Glen Burnie, MD, 2016. december 13.
- 25 <https://www.nytimes.com/2016/12/13/magazine/al-franken-faces-donald-trump-and-the-next-four-years.html>.
- 26 The other side of the Columbia, 2016 .december 14.
- 27 JHS, Seattle, 2016. december 18.
- 28 K, Yates CT, 2016. december 14.
- 29 Sammy zoso, Chicago, 2016. december 14.
- 30 Yeah, Illinois, 2016. december 14.
- 31 <http://money.cnn.com/2017/01/15/media/trump-alec-baldwin-saturday-night-live/>.
- 32 Global hoosier, Goshen, IN, 2016. december 13.

IRODALOM

DOUGLAS, MARY

1967 [2003] Rejtett jelentések. Budapest: Osiris.

FOUCAULT, MICHEL

1980 Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972–1977. New York: Pantheon Books.

HELLER ÁGNES

2007 A halhatatlan komédia. Budapest: Gond-Cura Alapítvány.

HORLACHER, STEFAN

2009 A Short Introduction to Theories of Humour, the Comic and the Laughter. *In* Gender and Laughter. Gaby Pailer – Andreas Böhn – Stefan Horlacher – Ulrich Scheck, eds. 17–47. Amsterdam – New York: Rodopi.

KOESTLER, ARTHUR

1964 The Act of Creation. London: Penguin.

MULKAY, MICHAEL

1989 On Humor. Cambridge: Polity Press.

STOTT, ANDREW

2005 Comedy. London: Routledge.

ZIJDERVELD, ANTON C.

1983 Trend Report. The Sociology of Humour and Laughter. *Current Sociology/La Sociologie contemporaine* 31(3)